

Kunskapspolitik för ett hållbart samhälle

ANDERS EKSTRÖM, professor, presenteras vid sin tidigare artikel.

KARIN JOHANNISSON, professor emerita i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet.

SVERKER SÖRLIN, professor, presenteras vid sin tidigare artikel.

ett samtal om idéhistorikerna Anders Ekströms och Sverker Sörlins bok *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Norstedts, 2012).

Karin Johannisson (KJ): Vad betyder bokens titel?

Anders Ekström (AE) & Sverker Sörlin (SS): Två saker. Den syftar på en mycket gammal sats – ”människan är alltings mått” – som tillskrivs Protagoras från 400-talet före Kristus. Endast människan kan vara ett mått på någots värde och det finns därför inte ett värde som är det rätta. Men vi syftar också på att mått i dagens samhälle inte förknippas med mätta, måttfullhet eller någon idé om en uppfordrande måttstock som kan vägleda vårt omdöme, utan snarare med mätning, och främst mätning av omedelbar ekonomisk produktivitet, och hur detta leder till den mer allmänna synvillan att endast det som kan räknas är av värde. Ja, det är på sätt och vis i spänningsfältet mellan dessa två innebörder av det lilla ordet ”mått” som boken har tagit form.

KJ: Hur definierar ni humaniora som kunskapsområde?

AE & SS: I centrum finns kunskapen om människan som kulturvarelse. Det vanligaste sättet att definiera humaniora har varit att peka på ett antal ämnen i vilka man kan läsa kurser och bedriva forskning vid universiteten. Sammansättningen av dessa ämnen har förändrats över tid och de humanistiska specialiteterna är inte alltid så gamla som man kanske tror. I den här boken har det emellertid varit viktigt för oss att gå utanför högskolan och beskriva en betydligt bredare humanistisk verksamhet, arbetsmarknad och kunskapsbas i samhället. Vi gör det till exempel genom att beskriva den humanistiska

arbetskraften som en samlad grupp i samhället – och den är i själva verket mycket stor.

KJ: Hur beskriver ni relationen mellan humaniora och samhällsvetenskap?

AE & SS: Den har skiftat över tid. Från mitten av 1960-talet infördes en ganska skarp åtskillnad som innebar att samhällsvetenskaperna på ett mycket tydligare sätt än humaniora kom att förknippas med en direkt samhällsrelevans. Samhällsvetenskaperna var med och definierade välfärdssamhället och den moderna staten, beskrev och ringade in centrala problem och sociala frågor. Humaniora blev i samma skede, menar vi, mer inåtvända vid universiteten och tog istället rollen av ett kritiskt och undan för undan alltmer distanserat samvete. Nu ser vi tecken på att dessa områden närmat sig varandra igen – och lika mycket som vi i boken hävdar humanioras eget värde ställer vi också frågan om det i framtiden kanske finns skäl att inte på samma sätt hålla isär humaniora och samhällsvetenskaperna i olika fakulteter och olika kunskapsmål.

KJ: Vad är kunskapspolitik?

AE & SS: Det är ett begrepp vi använder för att tala om ett samhälles samlade sätt att värdera och prioritera mellan olika kunskapsområden eller kunskapsstyper – mellan olika områden, ämnen, förklaringsmodeller och tankestilar – och hur detta värderingsförhållande har skiftat över tid. För det har det – och det kommer det att göra igen! Tänk till exempel på debatten om de två kulturerna som rasade under 1950- och 1960-talen – och för den delen fortsatte långt senare och utmynnade i 1980- och 1990-talens *science wars*. Detta var en debatt bland annat om

balansen mellan de naturvetenskapliga och kultur- eller humanvetenskapliga områdena som även handlade om vilken prestige olika kunskaper tillmättes i samhället mer generellt. Det är ett exempel på en kunskapspolitisk fråga. Vem hade förresten kunnat tro att medan humanister och naturvetare stred med varandra om status och resurser så skulle ett tredje kunskapsområde stiga fram och snabbt bli det absolut främsta räknat i resurser och omfattning: det tekniskt-ekonomiska. Dessa förskjutningar är viktiga för att förstå inte bara universitetens utan hela den samhälleliga kunskapspolitikens utveckling. Under mellankrigstiden var sjuttio-åttio procent av studenterna i Cambridge och Oxford inskrivna på humanistiska utbildningar – nu utgör de bara några få procent i hela det brittiska universitetssystemet medan det allra största området är olika former av *Business Studies*. Ett av kunskapspolitikens uttryck är den statliga forskningspolitiken, som i Sverige var aktuell med en ny proposition förra hösten, men till exempel också skolpolitiken. Vi hävdar att dagens samhälle präglas av en extremt instrumentell och alltför kortsiktig kunskapspolitik.

KJ: Varför behövs er bok?

AE & SS: Den behövs för att samhället behöver humaniora. Vi hade två utgångspunkter när vi skrev boken. Å ena sidan att forskningspolitiken haft alldeles för lite förväntningar på humanioras samhällsvärde, och att humanisterna själva varit för passiva och inåtvända i formuleringen av sitt kunskapsområdes betydelse. Å andra sidan tyckte vi oss också kunna se en förändring av samhället som innebär att nya uppgifter nu uppstår för den humanistiska och kulturvetenskapliga kunskapsbildningen. De problem som angår

världen allra mest idag kräver som vi ser det en mer integrativ kunskapsbildning – det finns inte en expertis som kan lösa frågor om klimat och miljö, det finns inte en expertis som kan hantera medierevolutionernas konsekvenser för politik och samhälle, det finns inte en expertis som kan bearbeta de samhälleliga konsekvenserna av de ekonomiska kriserna. Vi måste därför motverka alla former av kunskapsfundamentalism, och en under lång tid framvuxen och djupt olycklig sektorisering av samhällets mest angelägna frågor. Konkurrensideologin i samhället har också nått djupt in i kunskapspolitikens prioriteringar och driver fram en utveckling där olika kunskapsområden allt oftare ställs mot varandra – som om vi kunde och faktiskt var tvungna att välja att antingen veta något om samhället eller tekniken, om historien eller fysiken, om medicinen eller ekonomin. Vår tids tvingande angelägenheter – klimat, ekonomiska kriser, migration, sociala och religiösa konflikter – präglas tvärtom av sin sammansatta karaktär och kan bara angripas genom att kunskapsfälten samverkar.

KJ: Men vilken är i så fall humanioras allmänna betydelse i samhället?

AE & SS: Kunskap är inte en produkt, ett resultat eller en beställningsvara. Kunskapens sätt att påverka samhället kan istället beskrivas som en infrastruktur och som alla infrastrukturer i samhället underhålls den för att utveckla och garantera långsiktiga värden i samhället, för att skapa ett hållbart samhälle. Vi menar att varje samhälle för sitt fortbestånd har ett lika stort behov av några olika, mer eller mindre avgränsbara kunskapsbaser som ständigt måste underhållas: en är den tekniskt–naturvetenskapliga (dit vi även räk-

nar medicinen), en annan är den ekonomiskt–administrativa och en tredje är den kulturella–samhällsvetenskapliga kunskapsbasen där också humaniora ingår. Utan dessa tre kunskapsbaser förtvinar samhället. Det inbördes förhållandet mellan dem skiftar över tid och mellan samhällen, men i grunden är kunskapsprojektet gemensamt och en viss balans måste råda mellan de olika kunskapsbaserna, annars uppstår allvarliga skador i samhällets grundstomme. Vi försöker i boken föreställa oss hur ett samhälle utan en betydande humanistisk kunskapsbas skulle se ut – ett samhälle utan möjligheter att väga sina erfarenheter mot ett förråd av historia och berättelser, utan den impuls till kritisk analys som humanistiska studier i bästa (men långt ifrån alla) fall befodrar, utan en mångfald av offentligheter, förmedlingsformer och former för opinionsbildning. Men det är ett omöjligt tankeexperiment, den bilden går helt enkelt inte att frammana.

KJ: Hävdar ni att man inte har begripit det? Att humaniora är osynligt? Vem har i så fall inte förstått?

AE & SS: Vi började läsa de forskningspolitiska dokumenten från de senaste tjugo åren. Det kommer en ny proposition vart tredje eller fjärde år och där sägs i det närmaste ingenting om att humaniora och samhällsvetenskap skulle ha någon samhällelig betydelse. Sägs något överhuvudtaget (vi talar om lätt räknade ord, några enstaka meningar) finns egentligen bara två tonlägen: antingen rena festklichéer eller sådana formler som anpassar dessa områden till den logik som nu under ganska lång tid har drivit kunskapspolitiken generellt – forskningens och utbildningens bidrag till nationell tillväxt och det som sedan 1990-talet kal-

las innovation. Det vill säga: det är bara det som kan räknas som räknas och till sist blir detta också det enda som kan uttryckas i ett allt ensidigare politiskt språk. Kan det vara annorlunda? Ja, det menar vi faktiskt och det är det också på vissa håll i världen. I Norge sjösätts till exempel satsningar på humaniora med hänvisning till områdets centrala betydelse för arbetet med de utmaningar som samhället står inför; det gäller klimat och miljö, religiösa och etniska konflikter, frågor om migration, politiskt våld och jämställdhet, liksom de sociala konflikter som uppstår och försvåras i spåren av de ekonomiska kriserna. Listan kan göras längre.

Men vi menar också att vi humanister – i olika yrken och verksamheter, i och utanför högskolan – bara börjat ana, men ännu inte riktigt tydliggjort, att en vändning i synen på de alltför instrumentella och kortsiktiga ekonomiska nyttorna förr eller senare måste komma: en lång rad diskussioner om samhällets hjärtfunktioner – skolan, vården av de gamla, en tilltagande ilska över vårdslösa privatiseringar och vinstuttag – visar att nya synsätt är oundvikliga. Vi måste helt enkelt tänka om – annars straffar jorden oss. Vi vet ju att människor inte handlar och väljer – oavsett om det handlar om utbildningsvägar, yrken eller familjebildningar – enbart utifrån kalkyler över vilken ekonomisk avkastning ett visst val kan ge, vi väljer av detta men också av tusen andra skäl. Till sist måste man helt enkelt fråga sig om samhället verkligen behöver och har nytta av modeller som stämmer så illa med grundläggande mänsklig erfarenhet, med var och ens insikter och allra närmaste livsvillkor.

Därför behövs nu en bredare diskussion om det vi kallar samhällets nödvändiga kunskapsbaser, och i det sammanhanget

behövs också nya beskrivningar av humanioras samhälleliga betydelse. På universiteten har vi humanister länge varit alldeles för upptagna av våra egna ämnen och traditioner. Vi vill att studenterna redan på grundnivåerna engageras i ett annat perspektiv, nämligen det som handlar om humanioras betydelse för samhället.

KJ: Men vad går man mer exakt miste om? Vilka förluster gör samhället? Vilka är humanioras basfunktioner?

AE & SS: Vi glömmer lätt att vårt sätt att diskutera och förstå många centrala samhällsfrågor är ett resultat av och inte kan tänkas utan flera decenniers human- och samhällsvetenskaplig forskning. Det gäller, som vi redan varit inne på, en rad olika områden, till exempel skolfrågor, mediepolitik, livsstil och hälsa. Den humanistiska kunskapens betydelse är också i flera sammanhang så självklar att vi helt enkelt tar den för given, till exempel är den en förutsättning för samhällets olika arenor för opinionsbildning. Det hade inte funnits några kultursidor eller bokmässor utan en humanistisk kunskapsbas i samhället, men det hade inte heller funnits bloggkultur eller studieförbund. Ingen kan heller på allvar tro att betydelsen av vår tids nya medier kan reduceras till en teknikfråga. Det centrala med den digitala medieutvecklingen är istället hur den förskjuter de allra mest vardagliga sociala formerna och reaktionsmönstren i samhället, våra offentligheter, frågor om identitetsbildning, hur vi tänker om och relaterar till oss själva och andra, vilka förråd av berättelser och bilder vi har tillgång till för att göra världen begriplig.

Kopplingen mellan dessa fenomen och den humanistiska kunskapsbasen är dock inte sådan att till exempel offentligheten skulle vara en ”produkt” av vissa typer av

humanistisk kunskap. Kunskap är, som vi redan varit inne på, inte ens i en mycket trivial mening en produkt, trots att man idag ofta möter den uppfattningen; kunskapsprioriteringarna är långsiktiga och djupgående, påverkar grundläggande förståelsemönster och samhällets sociala hållbarhet.

Men hur verkar då den humanistiska kunskapen? Vi försöker i boken lyfta fram några allmänna egenskaper som kännetecknar den humanistiska kunskapsbasen. Vi menar, för det första, att de humanistiska yrkena kan beskrivas som *förståelseyrken*: arbetet i museer, enskilda konstföretag, teaterverksamheter, högskolor med mera har det gemensamt att de skapar nya förståelser av samhället och resultatet är en rikedom som alla kan ta del av och använda. Därför kännetecknas också, för det andra, resultaten av humanistisk verksamhet i ovanligt hög grad av att de är just *allmänna och saknar en beställare*: när ett forsknings- eller konstprojekt är avslutat sätts resultatet i allmän cirkulation och görs tillgängligt för många. Det finns därför en närmast strukturell koppling mellan den humanistiska kunskapsbasen och samhällets allmänningar, det vi aktivt och genom överenskommelser avstår från att äga enskilt. En tredje mer allmän egenskap är att de humanistiska yrkena förenas av ett ansvar för samhällets *kunskapsshantering* och *kunskapsförmedling*: det gäller inte minst ett antal traditionella institutioner – museer, bibliotek, arkiv, skola och vissa medier – där många humanistiskt utbildade personer arbetar. Hur, frågar vi oss, skulle samhället fungera utan en kunskapsbas för den allmänna och alltmer komplexa kunskapshanteringen?

Vill man vara ännu mer konkret finns det förstås en rad andra och mycket specifika förmågor och kompetenser – vid si-

dan av det centrala, det vill säga kunskapsstoffet – som humanistiska utbildningar förmedlar till samhället. Studentorganisationen Projekt Athena har med stöd av DIK-förbundet nyligen sammanställt en nyttig folder om humanistiska baskompetenser. Vi konstaterar i boken att värdet av humanistiska kompetenser i sådana yrken som inte självklart kan beskrivas som humanistiska professioner uppfattas på olika sätt i olika länder. I Sverige har en instrumentell syn på utbildning fått ett starkt fäste och uppmuntrar den enskilda individen att göra ett så ekonomiskt rationellt utbildningsval som möjligt: ”Håll dig på spåret! Läs inte en termin mer än nödvändigt!” I länder som till exempel Frankrike, Tyskland och England är traditionerna annorlunda. Men vi ställer också frågan varför humanister ständigt avkrävs dessa besked om sina kunskapers generella värde medan andra områden inte diskuteras på motsvarande sätt?

KJ: Vad ska vi kräva av humanisten?

AE & SS: Vi anser alltså att formuleringen av och engagemanget i humanioras samhällsupdrag bör införlivas i utbildningarna, till exempel genom att studenterna tidigt dras in i den typ av diskussioner vi nu för, men att de också i större utsträckning får möta humanistiska verksamheter utanför högskolan under sin utbildningstid. Vi har redan en stark humanistisk forskning om angelägna samhällsfrågor och nya fält är på väg att etableras. I boken tar vi till exempel upp områden som medicinens humaniora, digital humaniora och miljöns humaniora, vilka nu utvecklas i nya former i Sverige och internationellt.

Detta är tvärgående forskningsfält, som också överskrider traditionella fakultetsgränser, och där humanister och sam-

hällsvetare, också från Sverige, lämnar viktiga bidrag. Vi vill se en starkare koppling mellan den kunskapsutvecklingen och sättet att organisera de humanistiska utbildningarna.

KJ: Hur ställer ni er till nyttobegreppet?

AE & SS: Humanister värjer sig ofta mot att tala om sina kunskapsområden i termer av nytta. Vi menar tvärtom att nyttan av humanistiska kunskaper är stor och att den måste artikuleras på nya sätt när samhället förändras. Problemet är bara att nytta i just vår tid kommit att betyda något mycket specifikt – snabbt mätbar ekonomisk tillväxt enligt formeln: det är bara det som kan räknas som räknas. Vi sätter i boken in detta snäva nyttobegrepp i ett historiskt perspektiv och konstaterar att ett nyttobegrepp utan annan riktning än tillväxt för tillväxtens egen skull i de flesta andra samhällen skulle förstås som ett förödande sätt att förväxla mål och medel.

KJ: Vad är viktigt i framtiden?

AE & SS: Detta är inte en bok som utmynnar i ett antal policyrekommendationer. Vi beskriver en utveckling som tyder på att humaniora och samhällsvetenskap bör få en tydligare och mer framskjuten roll i framtiden. I det sammanhanget tror vi att det är viktigt att ta bort en del strukturella hinder för en samhällsviktig och mer integrativ humanistisk utbildning. Ett första steg är att upplösa resterna av den gamla reform från början av 1990-talet enligt vilken humanistiska utbildningar endast skulle ersättas med en fjärdedel av utbildningar inom teknik och

naturvetenskap. Denna ordning är ett effektivt och otidsenligt hinder för samarbete över områdes- och fakultetsgränser. Det faller till exempel på sin egen orimlighet att i en programutbildning om medieteknik anse att ett kursinslag om fiberoptik skulle kräva fyra gånger så mycket lärarresurser som ett inslag om mediepolitik. Vi anser också att humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning i större utsträckning bör bli föremål för forskningspolitiska visioner och initiativ, men inte för att försvara satsningar inom dessa områden på bekostnad av andra. Tvärtom argumenterar vi för ett större inslag av tvärgående och integrativa initiativ, både inom forskning och utbildning vilka alltför mycket dragits isär vid svenska universitet av kortsiktiga och prestationsfixerade incitamentsstrukturer. Vi tror att vi måste ompröva den för vetenskapen främmande idén att kunskapsområdena befinner sig i konkurrens med varandra och på nytt inse att kunskapsprojektet är gemensamt.

SUMMARY

*The Politics of Knowledge
is Sustainable Society*

The article consists of a conversation about a book entitled *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (title in translation: *The Measure of All Things: Humanities-Based Knowledge in the Future Society*), which was published in the fall of 2012. The book critically discusses how contemporary research and higher education policies in Sweden and elsewhere have affected the development of the humanities and its role in society, arguing for a more integrated view on the politics of knowledge in the future.